

حذف و فزونی واج‌ها در قرآن کریم با رویکرد معناشناسی آوایی

سیده فاطمه سلیمی^۱، سجاد شفیع پور بروجنی^۲

۱- استادیار دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم، دانشکده علوم قرآنی آمل، fatemeh_salimi625@yahoo.com

۲- دانشجوی دکترای تفسیر تطبیقی، دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم (دانشکده علوم قرآنی قم)، sajad1414@gmail.com

چکیده

دانش معناشناسی آوایی دانشی نوپدید است، که از تلفیق سه مقوله آوا، معنا و رابطه آوایی معنایی شکل می‌گیرد. در این حوزه، آواهای یک واژه واحدهای بی‌مفهوم نیستند بلکه نشانه‌هایی اعتباری‌اند که در دو محور همنشینی و جانیشینی، مفهوم جدیدی می‌سازند؛ معناشناسی آوایی امروزه در حوزه زبان شناسی و خصوصاً در حوزه شعر و متن ادبی مورد توجه ویژه قرار گرفته است. این علم امروزه سبب شده تا زبان‌شناس در تحلیل یک متن ادبی با دنیایی از نشانه‌ها روبرو شود. در این سیر مطالعاتی، تحلیلگر متن، با کشف کدهای آوایی و ایجاد ارتباط میان کدها و متغیرهای حاصل از آن‌ها، معانی جدیدی را در ارتباط با ساختار آوایی کلام ترسیم می‌نماید که چنین تصویر سازی ذهنی از سوی دریافت کننده متن، اشاره به حالات و صفات گوینده و اهداف معنایی مورد نظر وی دارد. بهره‌گیری از حروف شدید و نرم، هماهنگی همخوانها و واکه‌ها، حذف یا فزونی واج‌ها سبب تغییر ساختار آوایی و زایش معانی نو می‌گردد. «حذف و فزونی واج»، از جمله مهمترین سازوکارهای زبانی است که مطالعه آن از بعد معناشناسی، معانی ضمنی جدیدی را فراهم می‌آورد. پژوهش حاضر بر آن است تا با تکیه بر روش توصیفی تحلیلی به این

دو پدیده‌ی زبانی در متن قرآن کریم پرداخته و از بسیاری حکمت‌های نهفته کدگشایی نموده و دریچه‌ای جدید به سوی اعجاز بیانی قرآن محوری ترین نوع اعجاز بگشاید. به دیگر سخن، کشف چنین ساز و کارهای زبانی در دستیابی به تفسیر دقیق و کامل کلام نقش بسیار مهمی را ایفا می‌کند و مفسر بدون توجه به این امر نمی‌تواند تصویری دقیق از مراد متکلم را بیان کند. بدین تصور، پژوهش حاضر بر آن است تا با روش توصیفی-تحلیلی در حوزه‌ی معناشناسی آوایی به ابعاد این بحث در قرآن کریم پرداخته و به شکلی ویژه، دو پدیده‌ی حذف و فزونی واج‌ها را با رویکرد معناشناسی مورد مطالعه قرار داده و به پرسشهای ذیل پاسخ دهد:

۱. ساختار زبانی آوایی در قرآن کریم چه ارتباطی با حوزه‌ی معنایی دارد؟
 ۲. هر یک از سازو کارهای حذف و فزونی در قرآن کریم چه معانی را به تصویر می‌کشد؟
 ۳. کاربرد حذف و فزونی واج در قرآن چگونه و با چه اهدافی صورت گرفته است؟
- با توجه به پرسش‌های بالا، فرضیه‌های پژوهش بدین قرار است:
- ساختار آوایی قرآن از جمله ساختارهای زبانی متن است که در زایش معانی ضمنی متناسب با بافت موقعیتی کلام تأثیر داشته و باعث نمود ابعادی از اعجاز ادبی قرآن خواهد شد.
 - سازو کار حذف در متن قرآن کریم باعث زایش معانی ضمنی یا فراوضعی همچون سرعت در عمل، نزدیکی امر، رفع مشقت سنگینی، حقارت و کوچکی گردیده و در ساختار آوایی فزونی واج نیز معانی ضمنی تکلف، کثرت، تاکید، شدت و مورد توجه است.
 - کاربرد دو سازو کار زبانی حذف و فزونی واج‌ها در متن قرآن کاملاً آگاهانه و هدفمند بوده و به منظور بیان شبکه‌های جدیدی از معناست که نشان از سازگاری دقیق بافت زبانی متن با بافت موقعیتی یا غیر زبانی آن دارد و این امر با محوری ترین حوزه اعجاز یعنی اعجاز بیانی و ادبی در ارتباط است.

بر اساس آمار بدست آمده از آیات مورد تأمل در این حوزه می‌توان گفت:

۱. زبان قرآن از اعجاز ویژه‌ای برخوردار است که خواننده‌ی متن می‌تواند با کنکاش در ساختارهای مختلف قرآن به اصل اعجازیت آن پی برده که به جرأت می‌توان گفت هر

یک از ساختارهای زبانی و غیرزبانی در ابعادی بس کوچک نیز می‌تواند دارای لایه‌های معنایی فراوان باشد؛ زیرا متن قرآن در گزینش کلمات، عبارات، و حتی حروف و واژه‌ها به انتقال معنا توجه داشته است و در این میان به اقتضای موقعیت به تولید ساختارهای زبانی پرداخته است.

۲. بر اساس تحلیل آوایی-معنایی، مهمترین معانی حذف واج‌ها در عبارات قرآن را می‌توان با توجه به کاسته شدن ساختار واژه با معانی فراوضعی همچون سبکی، کوچکی، کاستی، آسانی، سرعت و نزدیکی امر متناسب دانست.

۳. از جمله کاربردهای فزونی آوایی نیز، توسعه معنایی واژه و کلام می‌باشد که در سطح واج به دو شکل «فزونی» و «واج آوایی» قابل بررسی است.

۴. معانی فزونی واج‌ها در قرآن را می‌توان شامل بزرگی، کثرت، تاکید، شدت و سختی امر دانست. البته علاوه بر این معانی از آنجا که هر واجی دارای آوای مخصوص به خود است و با اضافه شدن به واژه، آوای جدیدی به ساختار واژه می‌دهد؛ چنین تلفیقی در مقوله فزونی واج با نوع صفات برخاسته از آن، معانی ضمنی خاصی را ایجاد می‌نماید که بر بار عاطفی کلام می‌افزاید.

۵. در معناشناسی آوایی، تکرار یا فزونی مضاعف در واج نیز از عوامل تأمین کننده هارمونی موسیقایی کلام و در نتیجه زایش معانی خاصی، همچون تأکید و مبالغه معنایی می‌باشد که بیانگر هدفمند بودن ساختار زبانی قرآن و بی بدیل بودن این امر دارد.

واژگان کلیدی:

قرآن کریم، معناشناسی آوایی، معانی ضمنی، حذف واج، فزونی واج